

Rodion Mochnacki

Maria Dobrowolska — 45 lat twórczości naukowej i działalności dydaktycznej

W bieżącym roku Maria Dobrowolska, profesor Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, obchodzi 45 rocznicę Swej twórczości naukowej i działalności dydaktycznej. Bogata i wielostronna twórczość zapewniła Jubilatce poczesne miejsce wśród geografów polskich, a nauce przyniosła nowe wartości. Nie miejsce tu na jej szczegółową analizę, a i na syntezę nie pora, skoro przecież w pełnym znajduje się ona rozmachu i rozkwicie. Pragnąłbym tutaj tylko nakreślić najważniejsze jej kierunki i etapy rozwoju.

Jako uczennica profesorów L. Sawickiego, J. Smoleńskiego i W. Szajnochy w latach 1915—1920 zdobyła M. Dobrowolska na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego rozległe i gruntowne przygotowanie do pracy naukowej i dydaktycznej z zakresu geografii. Zainteresowanie zagadnieniami geografii gospodarczo-społecznej skierowały Jej uwagę ku badaniom historycznym. Studia historyczne odbyte pod kierunkiem profesorów J. Ptaśnika, F. Bujaka, W. Semkowicza pogłębiły Jej metody pracy, pozwoliły zrozumieć znaczenie historycznego traktowania zagadnienia wzajemnego stosunku społeczeństwa i środowiska geograficznego i wycisnęły piętno na wszystkich Jej późniejszych pracach naukowych.

Wola i chęć oddziaływania na szersze kręgi młodzieży, zaszczerpione Jej jeszcze w czasie studiów przez profesora Sawickiego, który widział braki ówczesnej szkoły polskiej przede wszystkim w nie przygotowanych do nauczania geografii nauczycielach, skierowały Ją ku pracy dydaktycznej w szkole. Dzięki wybitnej pracowitości potrafiła Profesor Dobrowolska połączyć pracę naukową i dydaktyczną początkowo jako nauczycielka (1919—1932), potem dyrektorka liceum (1932—1948), a następnie jako wykładowca w uczelni wyższej: Wyższej Szkole Nauk Społecznych (1946—1950) i na Wydziale Filozoficzno-Społecznym UJ (1947—1953), a wreszcie w Wyższej Szkole Pedagogicznej (1949 do dziś).

Te trzy dziedziny pracy: naukową, dydaktyczną i dodatkowo jeszcze krajoznawczą zespoliła M. Dobrowolska w zorganizowaną całość, dając studentom WSP — przyszłym nauczycielom, doskonały wzór do naśladowania.

Już w czasie studiów opracowała M. Dobrowolska sprawozdanie z wycieczki Instytutu Geograficznego UJ nad Bałtyk¹. W opisie wykazała Autorka dużą umiejętność właściwego przedstawiania poczynionych obserwacji. Pracę naukową, na podstawie której uzyskała Jubilatka stopień doktora filozofii, była rozprawą pt. *Rozmieszczenie ludności na ziemi krakowskiej i jej warunki życia*. Przedstawiła ją Autorka w obszernym streszczeniu w „Przeglądzie Geograficznym” w r. 1922 pt. *Z antropogeografii Ziemi Krakowskiej*². Już w tej pierwszej

swej pracy, porównując ze sobą opracowane wedle urzędowych spisów z lat 1787 i 1910 dwie mapy gęstości zaludnienia w granicach administracyjnych Wielkiego Księstwa Krakowskiego, wykazała Autorka zmienną rolę środowiska geograficznego, a decydujące znaczenie czynników ekonomicznych oraz historyczno-politycznych.

Bardzo wartościową, szczególnie dla nauczycieli, okazała się i druga rozprawa, pochodząca z tego czasu, opracowana w formie sprawozdania z lekcji szkolnej, pt. *Antropogeografia Krakowa*³. Autorka podała w niej syntezę spostrzeżeń zebranych na kilku krótkich wycieczkach odbytych po Krakowie i wskazała na związki zachodzące między obserwowanymi zjawiskami. Omówiła w ten sposób położenie geograficzne Krakowa, jego rozwój terytorialny, współczesne życie gospodarcze, zaludnienie i strukturę miasta. Wartość rozprawy i jej aktualność polega na tym, że opiera się ona na doświadczeniu Autorki i podaje nauczycielowi wzór, jak zwiedzać miasto, jak poczynione obserwacje wyzyskać na lekcjach, i to na przykładzie Krakowa, jednego z najciekawszych skupień ludności miejskiej ze względu na różnorodność warunków geograficznych, ekonomicznych i przeszłość historyczną, miasta licznie i najczęściej przez wycieczki szkolne odwiedzanego.

W okresie międzywojennym pracując jako nauczycielka, a potem dyrektorka liceum, nie zaniedbywała M. Dobrowolska pracy naukowej. Pełniła funkcję sekretarza Komisji Atlasu Historycznego Polski PAU, prowadziła poszukiwania naukowe w zbiorach kartograficznych w kraju i za granicą (w Paryżu w 1925 r., Wiedniu w 1929, Londynie w 1934). Wynikiem tych prac była rozprawa pt. *Polskie skarby kartograficzne Krakowa*⁶. Brała też czynny udział w zjazdach naukowych i posiedzeniach PAU, w PTG, gdzie wygłosiła szereg referatów; uczestniczyła w naukowych konferencjach krajowych, na przykład w konferencji poświęconej dyskusji nad potrzebami badań naukowych w Tatrach i na Podtatrzu (w 1929 r.), gdzie referowała plan badań z zakresu antropogeografii tego regionu⁸.

Z tego okresu prace Dobrowolskiej dotyczyły głównie zagadnień geografii osadnictwa i geografii historycznej^{5, 9, 10, 11, 12} oraz zagadnień metodologicznych antropogeografii^{4, 7, 8}. Szczególnie dwie z tych prac należy wyróżnić: *Metody kartograficzne w badaniach osadniczych*⁴ oraz *O historyczne podstawy antropogeografii*⁷.

W pierwszej rozprawie, referowanej na IV Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu, przedstawiła Autorka Swe poglądy na metody prac osadniczych, które aczkolwiek są niezwykle cenne, interesują się przede wszystkim społeczno-gospodarczą stroną zjawiska, pomijając środowisko geograficzne, a w szczególności związek między nim a formami i procesami osadniczymi. Aby ten związek uchwycić, konieczne jest stosowanie w badaniach metody kartograficznej. Mapy bowiem umożliwiają wierne przedstawienie zjawisk osadniczych pod względem ilości, wielkości, kształtów, ułatwiają porównanie i wykazywanie związków ze środowiskiem geograficznym i wyjaśniają wiele problemów z zakresu geografii osadnictwa. Autorka wskazała, jak i jakich map należy używać przy opracowywaniu różnych zagadnień z tej dziedziny geografii.

W drugiej pracy, demonstrowanej na II Zjeździe Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w 1927 r., wysunęła Autorka konieczność historycznego badania wzajemnego oddziaływania człowieka i środowiska geograficznego jako stosunków ulegających ewolucji. W środowisku występują różne przetrwale

formy osadnicze nie zawsze związane ze współczesnymi warunkami środowiska. Form tych niepodobna zrozumieć bez drobiazgowej analizy historycznej.

Poglądy swe, wyrażone w powyższych pracach, zademonstrowała Autorka na konkretnych przykładach w rozprawach pt. *Ze studiów nad osadnictwem Babiej Góry*⁵, *Studia nad osadnictwem dorzecza Wisłoki i Białej*^{9, 10}, *Z badań nad osadnictwem Łemkowszczyzny*¹². Szczególnie wartościową jest praca o osadnictwie w dorzeczu Wisłoki i Białej. Była ona niezwykle życzliwie przyjęta przez krytykę.

Był to pierwszy okres pracy naukowej i działalności dydaktycznej Jubilatki.

W okresie II wojny światowej kierowała Profesor Dobrowolska ośrodkiem tajnego nauczania, a po wyzwoleniu pracowała nadal jako dyrektorka liceum, aż do r. 1948. W tym też czasie na podstawie badań archiwalnych, częściowo terenowych, i studium literatury, dążąc do syntetycznego ujęcia procesu osiedlenia i zagospodarowania ziemi, zademonstrowała na Zjeździe PTG w Toruniu w r. 1947 pracę pt. *Dynamika krajobrazu kulturalnego*¹⁵. Autorka wskazuje w niej na konieczność dynamicznego, rozwojowego rozpatrywania zjawisk w ich wzajemnym związku i zależności, ilustrując przykładami zaczerpniętymi z różnych krajów i kultur rolę czynników gospodarczych i społecznych w kształtowaniu historycznego procesu zagospodarowania Ziemi. Prace te można by uważać za pierwszą próbę metodologicznej przebudowy geografii polskiej.

Bardziej pogłębionym i gruntownie przemyślanym pod względem metodologicznym był syntetyczny artykuł Autorki z zakresu metod geografii historycznej¹⁹, w którym poruszyła zasadnicze zagadnienia również z geografii społeczno-ekonomicznej.

Ten drugi okres pracy naukowej Dobrowolskiej łączy się już z jej pracą zawodową w wyższych uczelniach: w Wyższej Szkole Nauk Społecznych, gdzie włożyła wiele pracy w organizację nauczania geografii, i Wyższej Szkole Pedagogicznej, gdzie dotąd pracuje na stanowisku kierownika katedry geografii gospodarczej. Jubilatka poszerzyła wówczas swe zainteresowania, pierwotnie ześrodkowane na geografii osadnictwa i geografii historycznej. Zajęła się całokształtem geografii gospodarczej, dając jej interesującą syntezę w oryginalnie opracowanej (wspólnie z R. Mochmackim) *Mapie gospodarczej świata*¹⁷ oraz *Mapie komunikacyjnej świata*¹⁸. Opracowała również skrypt dla studentów WSNS, obejmujący zarys antropogeografii¹³.

Próbując nadać kierunek swym wykładom z geografii gospodarczej, opracowała szereg programów i uwag metodycznych co do ich realizacji dla WSP^{20, 21, 22, 23, 24, 25}. Z prac tych najbardziej istotne znaczenie ma rozprawa pt. *Badania regionalne katedry geografii ekonomicznej WSP w Krakowie*²⁵.... Przedstawiła w niej Autorka bardzo cenne uwagi i wskazania dotyczące założeń metodycznych i techniki badań terenowych prowadzonych przez studentów, dotąd chyba przez nikogo nie opracowane, a mające kolosalny wpływ na rozwój ośrodka badawczego, którym kieruje. Wychodząc z założenia, że w okresie szybkiej industrializacji po II wojnie światowej decydującym procesem przemian struktur regionalnych są masowe migracje ludności i dojazdy do pracy, które wiążą wieś z rolniczego zaplecza z ośrodkiem przemysłowym, podjęła M. Dobrowolska badania terenowe nad tymi procesami. Objęły one zarówno ośrodek przemysłowy, jak również cały krąg wsi w zapleczu. Badaniami terenowymi objęto zarówno przemysł, rzemiosło jak też zagadnienia rolnicze. W związku z tym należało prześledzić szereg zagadnień dotyczących roli przemysłu w kształ-

towaniu rynku pracy, nasilenia dojazdów ludności wiejskiej do zakładów pracy, masowych migracji, przemian struktury demograficznej, gospodarczej itp. Prace przeprowadzono w obrębie gromady jako zamkniętej małej jednostki terytorialnej, „w jej obrębie bowiem kształtuje się życie gospodarcze i społeczne mieszkańców, regulowane przez odpowiedni aparat administracyjny i mające odbicie w odnośnych materiałach urzędowych”. Autorka wybrała szeroki wachlarz zagadnień, które student obowiązany był w ramach ćwiczeń rozwiązać samodzielnie przy pomocy obserwacji, analizy faktów i procesów występujących w terenie, zaznajomienia się z lokalnymi źródłami i zebrania potrzebnych materiałów statystycznych, przeprowadzenia na podstawie kwestionariuszy i ankiet wywiadów w instytucjach, zakładach i indywidualnych gospodarstwach, krytycznej analizy i konfrontacji źródeł itp. Chodziło następnie o poprawny zapis spostrzeżeń i rozmów oraz opis faktów, ujęcie ich związków ze środowiskiem geograficznym i wzajemnych powiązań, a także o umiejętność określenia chronologicznego następstwa faktów i ich dynamicznego rozwoju. Studenci poznawali technikę i metodę pracy w toku rozwiązywania konkretnych zagadnień. Ćwiczenia terenowe uczyły studentów stawiania problemów, porównywania, kontroli i systematyzowania zebranych materiałów, kartograficznego ich przedstawienia. Musieli oni następnie zastanowić się nad konstrukcją opracowania, ułożyć jego konspekt, przedstawić zebrane fakty w formie oddzielnych punktów dyspozycji, podać uzasadnienia tez i materiał dowodowy w formie zestawień liczbowych. Wartość ćwiczeń jest duża i polega na tym, że opierają się na gruntownie zebranych materiałach terenowych. Studenci w terenie zaznajamiają się z najważniejszymi zagadnieniami struktury osadniczej, demograficznej i gospodarczej wsi współczesnej oraz jej przemianami pod wpływem industrializacji i urbanizacji kraju i poznają zachodzące między nimi współzależności. Analiza tych zagadnień we własnym środowisku mobilizuje i włącza ich przyszłych nauczycieli — w proces społeczno-gospodarczej przebudowy Polski Ludowej, a jednocześnie stawia im przed oczyma możliwość badań naukowych w ośrodkach przyszłej ich pracy zawodowej.

Dużą była również wartość ćwiczeń dla naukowych pracowników katedry. Wybierając co roku jako miejsce ćwiczeń terenowych inną miejscowość w Polsce Południowej, zdążyła M. Dobrowolska do poznania występujących w niej odrębnych procesów ekonomicznych, z drugiej strony do wyróżnienia wspólnych cech typologicznych. Zmiany te stawiały organizatorów w obliczu nowych zjawisk i procesów geograficzno-gospodarczych, dla których trzeba było dostosować i modyfikować metody pracy, konfrontować i ulepszać narzędzia pracy terenowej (ankiety, kwestionariusze). Wszystko to prowadziło do poznania i zrozumienia teoretycznych zagadnień regionu. Ćwiczenia stały się podbudową planów pracy katedry, gdyż polegały na monograficznym o pracowaniu nasuwających się na ćwiczeniach problemów przez pracowników naukowych katedry i studentów w pracach magisterskich.

W ten sposób współpracując równocześnie z instytucjami planowania gospodarczego w Krakowie, Opolu i Rzeszowie, potrafiła Profesor Dobrowolska zorganizować w ciągu kilku lat w ramach prowadzonych ćwiczeń i prac magisterskich, mimo trudnych warunków pracy w Uczelni, poważny ośrodek ekonomiczno-geograficznych badań nad Polską Południową.

Ćwiczenia terenowe zapoczątkowały nowy, najbardziej twórczy okres naukowej pracy Jubilatki. Z tego też okresu twórczości pochodzi najwięcej Jej prac. Obejmują one szeroki wachlarz zagadnień; nie sposób ich wszystkich wy-

mieniać. Należą tu studia nad procesami industrializacji^{36, 43, 44, 53}, terytorialnym podziałem pracy po II wojnie światowej^{37, 42}, nad dojazdami do pracy^{25a, 30a, 33a, 35, 40, 48, 50}, nad przemianami wsi małopolskiej^{26, 29, 32}, kształtowaniem stref podmiejskich^{61, 46}, nad regionalizacją^{38, 39, 41, 49, 51, 30}, dynamiką struktury przestrzennej województwa krakowskiego^{56, 63, 37}.

Wymienione prace, bądź przygotowane wspólnie ze współpracownikami, bądź Jej własne opracowania syntezujące badania indywidualne mają wysoką wartość naukową, stanowią bowiem niezwykle cenny przyczynek do poznania przemian zachodzących w osiedleniu i zagospodarowaniu i zmianach przestrzennej struktury Polski Południowej. W pracach tych weszła Autorka w zakres postępowych ujęć metodologicznych, stanowiących element rozwojowy w polskiej geografii gospodarczej. Opierając się na materiałach z prac studentów i najnowszych materiałach zebranych w terenie, uchwyciła Autorka procesy przemian i wskazała czynniki, które je kształtowały. Dzięki temu prace te stały się przydatne dla celów praktycznych, a przede wszystkim w dziedzinie planowania regionalnego i gospodarczego na terenie województwa krakowskiego.

Równocześnie w ramach współpracy z Komitetem Badań Rejonów Przemysławianych Jubilatka kieruje studiami nad procesami industrializacji i urbanizacji w Rejonie Siarkowym oraz na zlecenie Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN — studiami nad przemianami struktury osadniczej pod wpływem przemysłowienia w powiatach chrzanowskim i tarnowskim. Spod Jej pióra wyszły rozprawy o charakterze metodycznym dotyczące kryteriów i mierników delimitacji strefy przemysłowionej Regionu Siarkowego⁵⁸ oraz dotyczące roli kombinatu tarnobrzeskiego w przeobrażeniach demograficznych i osadniczych rolniczego zaplecza⁶².

Profesor Dobrowolska zajmuje się nadal i w tym okresie swej twórczości naukowej problemami geografii historycznej i geografii osadnictwa. Jej praca pt. *Przemiany środowiska geograficznego Polski do XV wieku*³⁴, jest pierwszą w Polsce z tego zakresu pracą syntetyczną, opartą na własnych badaniach i literaturze. Przedstawiono w niej obok zmian fizyczno-geograficznych przede wszystkim rolę społeczeństwa w zasiedleniu i zagospodarowaniu ziem polskich. Inna praca z tego zakresu, demonstrowana na Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Sztokholmie w 1960 r., pt. *The Morphogenesis of the agrarian landscape of southern Poland* dotyczy genezy krajobrazu rolniczego Polski Południowej, problematyki geograficznej u nas całkowicie zaniedbanej.

Osobną grupę prac stanowią monografie gospodarcze powiatów: jasielskiego, chrzanowskiego, proszowickiego, będące wynikiem zespołowych badań katedry. Profesor Dobrowolska była ich redaktorem i autorem rozdziałów omawiających stosunki ludnościowe^{60, 67}.

Niezależnie od prac wyżej wymienionych Jubilatka bierze czynny udział w pracach Komisji Geograficznej i Komitetu Nauk Geograficznych PAN. Szczególnie silnie należy podkreślić organizacyjne prace M. Dobrowolskiej na stanowisku przewodniczącej Wydziału Nauki PTG. Organizując szereg naukowych kursów i konferencji regionalnych^{27, 31}, skupiła wokół siebie grono nauczycieli szkół średnich, nadała postępowy kierunek ich pracom dydaktycznym oraz wniosła poważny wkład w organizację ruchu naukowego w małych ośrodkach prowincjonalnych. Profesor Dobrowolska pracuje w Radzie Naukowo-Ekonomicznej miasta Krakowa i województwa krakowskiego oraz opolskiego i bierze udział w pracach Instytutu Śląskiego w Opolu, jako przewodnicząca zespołu demograficznego.

Wyniki swoich własnych badań i zespołowych prac katedry przedstawiła Jubilatka także w licznych konferencjach, w których brała czynny udział bądź wygłaszając referaty, bądź też zabierając głos w dyskusji, jak na przykład w:

1. Ogólnopolskiej Konferencji Regionalizacji Ekonomicznej w Kazimierzu w 1959 r., (publ. „Problems of Economic Region.” PAN).

2. Światowej Konferencji Unii Geogr. w Sztokholmie oraz na Sympozjum w Vadstene w 1960 r., (publ. „Geografiska Annaler” 1961),

3. Światowym Kongresie Nauk Etnologicznych i Antropologicznych w Moskwie w 1965 r., (publ. w *La Pologne en VII Congres Intern...* 1965),

4. Międzynarodowej Konferencji Unii Geograficznej w Jabłonie w 1963 r., (publ. „Geographia Polonica” 1964),

5. Międzynarodowej Konferencji Komisji Geografii Stosowanej w Pradze w r. 1965, i na licznych konferencjach krajowych, organizowanych przez IG PAN.

Trzecią dziedzinę pracy M. Dobrowolskiej, oprócz naukowej i dydaktycznej, jest krajoznawstwo. Już w okresie międzywojennym pracowała w Komisji Krajoznawczych Kół Młodzieżowych od początku jej istnienia, po wojnie zaś w r. 1957 objęła jej przewodnictwo. W związku z tymi pracami prowadziła liczne wycieczki nauczycieli po Polsce, organizowała kursy i konferencje opiekunów kół krajoznawczych młodzieży. Może się wykazać także opracowaniami z dziedziny krajoznawstwa, opublikowawszy artykuł o wycieczkach krajoznawczych¹⁴ i artykuły w czasopiśmie „Krajoznawstwo w Szkole”⁶⁸.

Ten krótki przegląd naukowej i dydaktycznej działalności Profesor Dobrowolskiej, nie roszczący sobie pretensji do wyczerpania zagadnienia, a jedynie z grubsza je naświetlający, wskazuje, że Jubilatka może się poszczycić poważnymi osiągnięciami naukowymi, stanowiącymi trwały wkład do geografii ekonomicznej.

Maria Dobrowolska dała w swych licznych pracach poważne przyczynki do geografii historycznej, geografii osadnictwa wiejskiego i jego przemian, zagadnień industrializacji i regionalizacji gospodarczej. Posłużyła się przy tym nowymi, postępowymi metodami badawczymi i zdołała wytworzyć własny, oryginalny kierunek badań geograficzno-ekonomicznych oraz wypracowała poważny ośrodek badań nad geografiami ekonomiczną Polski Południowej.

Nie zaniedbała przy tym nigdy pracy dydaktycznej. Pod Jej naukowym kierownictwem i według opracowanych przez nią metod powstało ponad 200 prac magisterskich o bardzo różnorodnej tematyce, w większości wysoko ocenianych w skali krajowej. Wiele z nich referowano na konferencjach naukowych i posiedzeniach Oddziału PAN w Krakowie, publikowano w różnych wydawnictwach ogólnokrajowych i prowincjonalnych, a niektóre nawet w zagranicznych. Jubilatka może się poszczycić 7 promowanymi przez siebie doktorami, aktualnie prowadzi 9 przewodów doktorskich (2 asystentów oraz 7 nauczycieli, w tym trzech pracujących w terenie), 4 adiunkci katedry mają poważne już zaawansowane prace habilitacyjne. Swym wpływem stworzyła szkołę geograficzną, wciągając do pracy naukowej duży zespół swych uczniów i asystentów. Pracownicy katedry — asystenci i adiunkci — zajmują się różnymi gałęziami geografii gospodarczej (geografią przemysłu, migracjami, geografią miast, geografią rolnictwa, osadnictwem wiejskim i in.). Mają oni już poważny dorobek naukowy, wyrażający się u niektórych 15—25 pozycjami bibliograficznymi.

mi, a ich nazwiska pojawiają się w poważnych wydawnictwach naukowych krajowych i zagranicznych, co zawdzięczają w dużej mierze kierownictwu Profesor Dobrowolskiej.

W uznaniu zasług Profesor Marii Dobrowolskiej pracownicy geograficznych katedr WSP w Krakowie poświęcają Jubilatce swoje skromne artykuły, składają Jej serdeczne gratulacje i życzą dalszych jak najlepszych sukcesów w pracy naukowej i zadowolenia w życiu osobistym.

BIBLIOGRAFIA
prac Marii Dobrowolskiej

1920

1. Wycieczka Pomorska Instytutu Geograficznego UJ, 1920 (maj) [w:] I Sprawozdanie Naukowe Koła Geografów SUJ, Kraków 1920.

1922

2. Z antropogeografii Ziemi Krakowskiej. „Przegląd Geograficzny” t. II: 1922, s. 105.

1924

3. Antropogeografia Krakowa, „Czasopismo Geograficzne” t. II: 1924, z. 1, s. 34—49.

1925

4. Metody kartograficzne w badaniach osadniczych [w:] Pamiętnik IV Zjazdu Powszechnego Historyków Polskich w Poznaniu 6—8 XII 1925. Cz. I. Referaty. Lwów 1925.
5. Ze studiów nad osadnictwem Babiej Góry [wspólnie z W. Kubijowiczem]. „Czasopismo Geograficzne” t. III: 1925, s. 45—71.

1927

6. Polskie skarby kartograficzne Krakowa. „Wiadomości Geograficzne”. t. V, z. 6, 1927.
7. O historyczne podstawy antropogeografii [w:] II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce 1927. Sekcja VIII. Zbiór referatów.

1929

8. Program badań antropogeograficznych [w:] Sprawozdanie z Konferencji Tatrzańskich poświęconych dyskusji nad potrzebami badań naukowych w Tatrach i na Podtatrzu, odbytych w Krakowie 4 i 5 maja 1929 staraniem Polskiego Towarzystwa Geograficznego. „Wiadomości Geograficzne” t. VII, z. 9—10, 1929.

1930

9. Studia nad osadnictwem w dorzeczu Wisłoki i Białej. „Wiadomości Geograficzne” 1930, z. 6—7, s. 103—152.
10. Studia nad osadnictwem w dorzeczu Wisłoki [w:] Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. Seksja VIII. Kraków 1930.

1931

11. Osadnictwo Puszczy Sandomierskiej między Wisłą i Sanem [w:] Krakowskie Odczyty Geograficzne PTG. Kraków 1931, s. 1—26.

1938

12. Z badań nad osadnictwem Łemkowszczyzny [w:] II Zjazd Sprawozdawczo-Naukowy poświęcony Środkowym i Wschodnim Karpatom. Komitet Naukowy Badań Ziemi Wschodnich, Warszawa 1938.

1946

13. Antropogeografia. T. I i II, Skrypt WSNS, Kraków 1946.

1947

14. Wycieczki krajoznawcze. „Dziennik Urzędowy Kuratorium OS Krakowskiego” 1947.

1948

15. Dynamika krajobrazu kulturalnego. „Przegląd Geograficzny” t. XXI: 1948, z. 3—4.

1950

16. Mapa rozwoju osadnictwa w dorzeczu Wisłoki i Białej od czasów przedhistorycznych do XX wieku. Opracowano dla Komisji Atlasu Historii Polski PAU, 1950.

1951

17. Mapa gospodarcza świata [wspólnie z R. Mochnackim]. „Pomoce i Urządzenia Szkolne” 1951.

1952

18. Mapa komunikacyjna świata wspólnie z R. Mochnackim. „Pomoce i Urządzenia Szkolne” 1952.

1953

19. Przedmiot i metoda geografii historycznej. Uwagi o referacie prof. dra Łabudy. „Przegląd Geograficzny” t. XXV: 1953, z. 1.
20. Program ćwiczeń do wstępu do geografii dla I roku studentów WSP. „Prace Komisji Programowej Instytutu Pedagogiki Ministerstwa Oświaty”, Warszawa 1953 [powielony].

1954

21. Uwagi o prowadzeniu przedmiotu *Wstęp do geografii* na Wydziale Zaoczym WSP. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie z. 2: Wydział Zaoczny, Kraków 1954.
22. Program proseminarium i seminarium geografii społeczno-gospodarczej dla WSP. „Prace Komisji Programowej Instytutu Pedagogiki Ministerstwa Oświaty” Warszawa 1954 [powielony].

1955

23. Geograficzno-ekonomiczne badania terenowe. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 4: Nauki geograficzno-biologiczne. Kraków 1950.

1956

24. Zagadnienia środowiska geograficznego jako jeden z podstawowych tematów prac kontrolnych ze wstępu do geografii [wspólnie z A. Prochownikową]. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 5: Nauczanie zaoczne — metodyka prac kontrolnych. Kraków 1956.

1957

25. Badania regionalne Katedry Geografii Ekonomicznej WSP w Krakowie [w:] Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie 1946—1956. Zbiór rozpraw i artykułów. Kraków 1957.

1958

26. Badania nad geografją osiedli południowej Małopolski. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 8: Geografia. Kraków 1958.
27. Konferencja regionalna Wydziału Spraw Naukowych PTG, (12—13 XII 1957). „Czasopismo Geograficzne” t. XXIX z. 2, s. 321—327.
28. Uwagi o referacie W. Antoniewicza o *Polskim atlasie archeologicznym*. „Archeologia Polski” t. II:1958, z. 2, s. 209—218.

1959

29. Przemiany społeczno-gospodarcze wsi małopolskiej. „Przegląd Geograficzny” t. XXXI: 1959, z. 1.

1960

30. Functions of Industries in Shaping Socio-Economic Regional Structure. „Przegląd Geograficzny” t. XXXII: 1960, Supplement.
31. Dojazdy do pracy i zatrudnienie w woj. krakowskim. Prace zbiorowa pod kier. M. Dobrowolskiej i W. Czarkowskiej. Kraków 1960.
32. Regionalne kursy metodyczne Wydziału Spraw Naukowych PTG [wspólne z J. Flisem]. „Czasopismo Geograficzne” t. XXXI: 1960, z. 2, s. 237—239.
33. Przemiany struktury społeczno-gospodarczej w rolniczym zapleczu miast i ośrodków przemysłowych Polski południowej po II wojnie. „Sprawozdanie Posiedzeń Komisji Oddziału PAN, Kraków 1960, lipiec—grudzień, s. 1—8.

1961

34. The Morphogenesis of the agrarian Landscape of southern Poland. „Geografiska Annaler” Vol. XLIII; 1961, nummer 1—2.
35. Dojazdy do pracy w woj. opolskim [praca zespołowa pod kierownictwem M. Dobrowolskiej]. Kraków 1961. Rkps w Woj. Kom. Plan. Gosp. w Opolu.
36. Przemiany środowiska geograficznego Polski do XV wieku. Warszawa 1961.
37. Dojazdy do pracy, metoda badań i społeczne funkcje. „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN, w Krakowie 1961, lipiec—grudzień, s. 389—392.
38. The Influence of Industrialisation on the Formation of Regions. „Problems of Economic Region”. „Prace Geograficzne” IG PAN, nr 27, 1961, s. 244—255.
39. Problemy terytorialnego podziału pracy w woj. krakowskim po II wojnie. „Sprawozdania Komisji Oddziału PAN”, Kraków 1961, s. 94—99.
40. Społeczno-gospodarcze badania geograficzne nad regionalizacją południowej Polski i ich znaczenie dla przestrzennego zagospodarowania kraju. „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Oddziału PAN”, Kraków 1961, lipiec—grudzień, s. 493—498.

1962

41. Dynamika kształtowania się regionów w Polsce południowej po II wojnie światowej. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 10: Prace Geograficzne. Kraków 1962.
42. Dojazdy do pracy i ich funkcje w gospodarce narodowej [w:] Przewodnik VII Ogólnopolskiego Zjazdu PTG w Gdańsku 1962. Cz. I. Streszczenie referatów. Gdańsk 1962.
43. Czynniki kształtowania się, przeobrażania i rozpadu społeczno-ekonomicznych struktur regionalnych. „Światowid” t. XXIV: 1962, s. 127—158, Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Wł. Antoniewicza. Warszawa 1962.
44. Problemas de la distribución territorial de la mano de obra en el sur de Polonia. „Revista Geografica” t. 4, nr 9/19, Venezuela 1962.

1963

45. Wpływ ośrodków przemysłowych na przemiany struktury społeczno-ekonomicznej woj. opolskiego [wspólnie z J. Rajmanem] [w:] Problemy rozwoju sieci osadniczej w woj. opolskim. Opole 1963, s. 10—26.
46. Studia nad zagadnieniem chłopo-robotników w Polsce południowej. „Więść Współczesna” 1963, nr 1, s. 52—61.

1964

47. Praca katedr WSP w Krakowie w okresie XX-lecia PRL. „Przegląd Geograficzny” t. XXXVI: 1964, z. 3.
48. Strefa podmiejska. I Procesy demograficzne i społeczno-osadnicze. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 22: Prace Geograficzne. Kraków 1964.
49. Prace Katedry Geografii Ekonomicznej WSP w Krakowie dotyczące Nowej Huty. „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, VII—XII, 1964.
50. Dojazdy do pracy w woj. opolskim [wspólnie z J. Rajmanem]. „Materiały i Studia Opolskie” 1964 z. 10, s. 5—36.

51. Dynamics of the Formation of Cultural Regions in Southern Poland [w:] VII Intern. Congres of Antropolog. and Ethnolog. Sciences. Moskwa 1964. Abstract, s. 3.
52. Studia nad migracjami ludności w Polsce południowej. „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie” 1964, styczeń—czerwiec, s. 145—147.
53. La dynamique de formation des regions culturelles en rapport avec l'industrialisation en Pologne du Sud „La Pologne en VII Congres International des Sciences Antropologiques et Ethnologiques”. Wrocław—Warszawa — Kraków 1964, nr 10, s. 202—218.
54. Discussion of the Third day of the Meeting. „Geographia Polonica” 1964, nr 4, s. 184—195.

1965

55. Tendencje rozwojowe geografii przemysłu w okresie XX-lecia Polski Ludowej. „Przegląd Geograficzny” t. XXXVII: 1965, z. 4.
56. Udział Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie w życiu naukowym kraju. Nauki geograficzne, przyrodnicze i matematyczne. „Rocznik Nauk.-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, z. 18: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie w pierwszym 15-leciu 1946—1961. Kraków 1965.
57. Węzłowe problemy demograficzne regionu [wspólnie z W. Czarkowską]. Rozwój ekonomiczny regionu krakowskiego w 20-leciu Polski Ludowej. „Prace Komisji Nauk Ekonomicznych PAN Oddział w Krakowie” nr 7, Kraków 1965.
58. Z życia naukowego ośrodków geograficznych (sprawozdanie z konferencji naukowej w Łodzi poświęconej metodom badań migracji i dojazdów do pracy). „Czasopismo Geograficzne” t. XXXVI: 1965, z. 4, s. 415—247.
59. Kształtowanie się Regionu Siarkowego. Kryteria i mierniki delimitacji strefy uprzemysłowionej. „Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysłowionych” PAN, nr 13, Warszawa 1965, s. 35—46.
60. Puszcza Sandomierska. Dzieje lasów i leśnictwa w Polsce. Warszawa 1965.
61. Stosunki demograficzne i gospodarcze powiatu jasielskiego [redaktor pracy]. Studia z dziejów Jasła i Ziemi Jasielskiej”, 1965, s. 475—52.
62. Socio-Economic Structure and Dynamics of the Suburban Zone [wspólnie z J. Rajmanem]. „Geographia Polonica”, 1965 nr 7, s. 115—132.
63. Zagadnienia demograficzno-osadnicze. Ocena dotychczasowego dorobku i proponowane kierunki badań w woj. opolskim. Opole 1965, s. 44 [Referat powielony w Instytucie Śląskim].
64. Rola kombinatu tarnobrzesckiego w przeobrażeniach demograficznych i osadniczych rolniczego zaplecza. „Zeszyty Rejonów Uprzemysławianych” PAN, Warszawa 1965, nr 13, s. 17—34.

1966

65. Podstawowe problemy demograficzne regionu krakowskiego. „Folia Oeconomica Cracoviensia” vol IV; Kraków 1966, s. 129—136.
66. Uwagi o pracach L. Sawickiego nad szalaśnictwem karpackim [w:] Pasterstwo Tatr polskich i Podhala. T. VI, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966.

1967

67. Życie gospodarcze środowiska. Ludność i stosunki społeczne (wspólnie z L. Pa-kułą). Krajoznawstwo w szkole, Warszawa 1967. PZWS.

68. Rozwój i dorobek studiów geograficznych i biologicznych w wyższych szkołach pedagogicznych w latach 1964—1966 [Referat na Sesji XX-lecia WSP, w druku].
69. Problematyka antropogeograficzna w pracach Ludomira Sawickiego [w:] Ludomir Sawicki w 80 rocznicę urodzin (1884—1964). Warszawa 1968.
70. Etudes sur l'aspect dynamique du peuplement et des transformations du milieu Géographique de la Pologne. (w druku).
71. Ludność i osadnictwo Ziemi Chrzanowskiej [w:] Monografia Ziemi Chrzanowskiej i Jaworzna. Kraków [w druku].
72. Osiągnięcia i perspektywy badań nad strukturą przestrzenną woj. opolskiego [wspólnie z Z. Czyżowską]. Instytut Śląski [w druku].
73. Dynamika przemian społeczno-demograficznych i osadniczych w Okręgu Siarkowym. [w druku].
74. Czynniki integracji i dezintegracji społeczno-terytorialnych struktur osadniczych wsi. „Roczniki Socjologii Wsi” 1967 [w druku].
75. Struktura regionu i powiązań regionalnych (Problematyka i metody badań terenowych). „Prace z Dydaktyki Szkoły Wyższej” 1967 z. 4.
76. Program i organizacja ćwiczeń [z geografii ekonomicznej]. „Prace z dydaktyki szkoły wyższej” 1967 z. 4 (współautorstwo).
77. Recenzja pracy M. Dziewickiej pt. *Cłopi-robotnicy. Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez IER*. Warszawa 1963, s. 1—200, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”.
78. Notatka poświęcona pamięci Dr Stanisławy Niemcównej. „Geografia w Szkole”.

Rodion Mochnacki

MARIA DOBROWOLSKA — FORTY-FIVE YEARS OF SCIENTIFIC WORK AND EDUCATIONAL ACTIVITY

Summary

On the occasion of Professor Maria Dobrowolska's forty-five years of scientific and scholarly activities, the article presents her attainments and results in this field. An alumnus of the eminent geographers L. Sawicki, J. Smoleński, F. Bujak, and W. Semkowicz, Professor Dobrowolska received an extensive and solid background for her subsequent scholarly research and educational activities. Three different fields: scientific work, didactic work and additionally the study of local lore with which she had concerned herself first as a University student and then during her professional activities, were united and combined by her into a well-organized whole: she gave an excellent example to follow for her students at the High Pedagogical School, the geography teachers to be.

As a student she concerned herself mainly with social and economic geography and this was also the subject of her doctoral thesis (2). Later she worked as teacher and headmistress at a high school: at that time her works beside the purely scholarly articles (4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, & 11) dealt as well with educational problems (1, 13 & 14). After the Second World War she started working at the College of Social Sciences and the High Pedagogical School of Cracow. Her main concern during that period was the educational requirements facing college and university teachers (13, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 64); moreover, she wrote a number of works mostly of methodological character, about the economic and social

changes occurring in the South of Poland as a result of the industrialization processes (15, 19, & 26—76). This was also the central subject of research at the Department of Economic Geography directed by her. She has been able to prove that didactic work at university level cannot go without scholarly research, as well as to educate a great many young geographers whose names have been since known in geographic literature, and over two hundred and fifty teachers, graduates in geography, now engaged in school work all over Poland.

In their deep appreciation of Professor Dobrowolska's merits her colleagues and alumni are offering her this Jubilee Book with their best wishes for her further creative work.

Родион Мохнацки •

МАРИЯ ДОБРОВОЛЬСКА — 45 ЛЕТ НАУЧНОГО ТВОРЧЕСТВА И ДИДАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

По поводу 45-летия научной работы проф. Марии Добровольской в статье дается характеристика Ее достижений в области географии.

Будучи ученицей выдающихся географов: Л. Савицкого, И. Смоленского, Ф. Буяка и Вл. Сэмковича, получила М. Добровольска всестороннюю и глубокую научную и дидактическую подготовку. Свои познания и опыт в трех областях: научной и дидактической работы, а также краеведения, накопленные за годы учебы, а затем самостоятельной работы, Она сумела соединить в строго организованное целое, становясь прекрасным примером для своих учеников-студентов Краковской Высшей Педагогической Школы, будущих учителей географии. Еще студенткой Она занялась особенно социально-экономической географией и именно этим вопросам была посвящена Ее докторская диссертация (№ 2 Списка работ Юбиляра). Впоследствии Она работала учительницей и директором лицея. В то время, кроме чисто научных трудов (№ 4—11), Она выпускает и статьи по вопросам дидактики (№ 1, 3, 14). После второй мировой войны М. Добровольска работает в Высшей Школе Социальных Наук и в Высшей Педагогической Школе. Ее труды в это время посвящены вопросам педагогики в высших учебных заведениях (№ 13, 17, 18, 20—25, 64), а во многих случаях также методике, экономическим и социальным переменам юга Польши в связи с индустриализацией страны (№ 15, 19, 26—76). Эти вопросы были также предметом исследований руководимой Ею кафедры экономической географии. Здесь она доказала, что дидактическая работа в высшей школе без научной деятельности просто невозможна. Благодаря такой постановке вопроса, Она выпустила многих учеников — молодых географов, чьи имена хорошо известны в географической литературе, а кроме этого многих (более 250) учителей, магистров географии, работающих в школах всей Польши.

Отмечая заслуги Марии Добровольской, Ее товарищи и ученики жертвуют Ей настоящий юбилейный сборник и желают Ей новых творческих успехов.